

Efter stormen

När museet dokumenterar stormen Gudruns verkningar handlar frågorna om vilka upplevelser och berättelser som sedimenteras i människors medvetande.

av Eva Londos, 1:e intendent och etnolog vid Jönköpings läns museum, för tidskriften Samtid&Museer nr 2 2006

Brandkårsutryckningar för att dokumentera plötsligt uppkomna samhälls skeenden hör inte till läns museets starka sidor. Speciellt inte när en naturkatastrof av stormen Gudruns format, den största i modern tid, drabbade Sydsverige med några timmars varsel under julhelgen den 8-9 januari 2005 och museets verksamhetsplan redan hade intecknat det sedan länge proklamerade Designåret som årets huvudaktivitet. Självt satt jag på lördag eftermiddagen, helt ovetande om den nalkande stormen, i finska bastun ute i Norrahammarsskogen då ljuset slocknade och den enda vägen som ledde därifrån blockerades av fallande träd. Utan att inse faran tog vi oss därifrån i mörkret genom att i köra bilen längs motionsspåret.

Museets arkeologer och kulturgeografer engagerades under våren att tillsammans med länsstyrelsens kulturmiljövårdspersonal lokalisera och åtgärda skador på skogens fornlämningar. Samtidigt pågick sen flera år tillbaka det riksomfattande projektet *Skog och historia*, en arbetsmarknadsfinansierad verksamhet för arbetslösa med uppgift att inventera kulturlämningar i skogen. I Jönköpings län var drygt ett sextiotal personer anställda under två års tid för detta arbete. Dock, under vintersäsongens snötäcke låter sig inga fornminnen avslöjas, varför deltagarna i projektet då hänvisas till andra verksamheter som t.ex. arkivstudier. Hösten 2005 föreslog därför läns museet Skogsstyrelsen i Jönköping, att som komplement till stormskadorna på skogen dokumentera skadorna på människor och deras minnen och erfarenheter ett år efter stormen. Undertecknad fick i uppdrag att genomföra projektet *Till minne av Gudrun*.

Sex deltagare från *Skog och historia* anmälde sig intresserade och genomgick en snabbutbildning i etnologisk fältarbetsteknik för att under tre månader med början 2006 göra intervjuer. Eftersom deltagarna samtidigt var skyldiga att söka ordinarie arbeten eller fullfölja påbörjade studier kvarstod dock bara tre aktiva personer, när undersökningen startade nästan på årsdagen av stormens utbrott.

Även om tsunamikatastrofen bara 14 dagar före stormen dominerade massmedia och snart följdes av en massiv kritik av myndigheternas (bristande) agerande, så resulterade stormen Gudrun snabbt i mängder av reportage, statistik, opinionsmöten, publikationer och utställningar. Debatter i riksdagen utmynnade redan efter två månader i beslut om uppseendeväckande stort stöd (3,2 miljarder av skattemedel, senare ytterligare $\frac{3}{4}$ miljard

från EU:s solidaritetsfond)) för att täcka skadorna. Befolkningen på Höglandet, framför allt i det hårdast drabbade Kronobergs län, beskrevs vara i chocktillstånd och leva i en mardröm som en följd av förintade livsverk. Inte minst riktades vreden mot Sydkraft och Telia för deras oförmåga att åtgärda månadslånga avbrott i el- och teleförsörjningen, vilket resulterade i det s.k. elupproret och från den 1 januari i en ny lag om företags ersättningsskyldigheter gentemot kunder. Med minnesböcker, radioreportage, Skogsstyrelsens intervjuer med skogsägare och psykologundersökning samt utställningar kunde man tycka att stormen redan var väl dokumenterad och genomlyst från olika synpunkter, när vår undersökning tog vid.

Ett år efter

Efterhand fick det massmediala intresset andra fokus och historiseringen började. Vi såg det därför som vår uppgift att undersöka hur den akuta chocken och hetsiga aktiviteter övergick i vardaglig lunk och acceptans. Vilka kvarstående effekter hade stormen på människorna inom de drabbade områdena? Vilka upplevelser och berättelser sedimenteras i människors medvetande under året som förflutit sen katastrofen? Inte minst intressant var det att dokumentera de berättelser och föreställningar som katastrofen gett upphov till och i vilken utsträckning dessa hade sin motsvarighet i verkligheten.

Speciellt fäste vi oss vid ryktena om de många självmordsfallen som nämndes återkommande i våra inledande intervjuer. Till och med i riksdagsdebatten refererades hur åtskilliga skogsbrukare, som fått sina livsverk spolierade, i hopplöshet inte orkat leva längre. Under första dygnet skördade stormen sju människoliv. Statistik från Arbetsmiljöverket första halvåret 2006 visade på 141 anmälda arbetsolyckor, varav tio med dödlig utgång. Av dessa var sju egna företagare. Huruvida dessa var självmord framgår inte. Ökning av antalet självmord har inte konstaterats och det föres heller ingen offentlig statistik över orsaken till självmord. Var självmorden i själva verket s.k. "klingbergare"?

Teman och frågor

Vi såg det också som en huvuduppgift att lyssna till andra röster än de omedelbart och hårt drabbade skogsägarnas. Vi ville sålunda inrikta oss på kvinnors och barns upplevelser, "mjukvaruhanterarna" inom kyrka, skola, hemtjänst och räddningstjänst liksom "hårdvaruaktörerna" inom försäkringsbolagen, energiföretagen, de utländska och norrländska arbetarna och entreprenörerna. Geografiskt var vi begränsade till Jönköpings län.

Frågeställningarna gällde, förutom de nämnda skrönorna, berättelserna och självmorden, försäkringsfrågan (varför var man så obenägen att försäkra sin skog, trots låga premier), negativa och positiva upplevelser, vilka var vinnare och förlorare, hur såg man på framtiden? Med dessa frågor som utgångspunkt arbetade deltagarna själva ut ett frågeschema som stöd vid intervjuerna, som samtliga spelades in på band och skrevs ut.

Teman för intervjuerna var:

- * Minne från stormnatten
- * Varningar och förberedelser
- * Avbrott i el, värme, telefoni etc.
- * Tiden efter stormen
- * Vad betyder skogen för den intervjuade
- * Har stormen förändrat något
- * Negativa och positiva reaktioner och erfarenheter
- * Minne från tidigare stormar
- * Hur påverkades relationer till släkt och grannar
- * Kontakten med myndigheter
- * Hur påverkades livssyn, framtidsplaner etc.

Vid projektets utgång efter tre månader hade ett femtiotal intervjuer utförts med spridda aktörer som LRF-samordnare, fartygskapten på Vättern, Räddningstjänst, brandmän, Länsförsäkringar, Skogsstyrelsen, energiverk, präst, kyrkoskrivare, guider, distriktsköterska, rektor, veterinär, hästhandlare, maskinförare, skogsarbetare, skogsentreprenörer, tolk, åkerägare och kock.

Olika bilder

Efter en första genomgång av det digra materialet är det inte möjligt att göra en inträngande analys utan jag återger mina första spridda intryck. Då framträder inte den kompakta sorg, uppgivenhet och ilska över katastrofen som förmedlats genom minnesinsamlingen till Sagomuseet i Ljungby och som publicerades i *Stormen, berättelser från en katastrof*, redigerade av SR-journalisten Ola Hemström. Ett skäl till att bilderna skiljer sig är naturligtvis att Jönköpings län *inte var i centrum* för stormens värsta härjningar. Ett annat skäl är *avståndet i tid*, som fått chocken att komma in en andra eller tredje fas av accepterande och reflektion. En av våra informanter redogör faktiskt för Johan Cullbergs schema för krisutveckling. Vårt *medvetna val av informanter* bidrar naturligtvis också till andra synpunkter än Sagomuseets minnesinsamling, där det är speciellt drabbade som på eget initiativ sänt in sina skildringar av stormen. Mest avgörande är dock att vi med tidsavståndet och senare skeenden har kunnat söka *andra förhållningssätt och frågeställningar* (t.ex. om ersättning, bidrag, försäkring, röjningsarbete).

Reaktioner

I vårt material framgår att flertalet drabbade på landsbygden har tagit situationen med fattning, då många inte är beroende av skogen utan har andra inkomstmöjligheter. Rent praktiskt ordnade man resolut med reservaggreat för el, värmdde upp med vedspisen, samarbetade med grannarna om vattenförsörjning och flyttade frysen till släktingar etc. Efter de första dygnens överrumpling redde sig alltså landsbygdens ”urinnevånare” relativt väl, medan utflyttade stadsbor stod handfallna inför många problem. Påfallande är också den beslutsamhet och samarbetsanda som ledde till att röjningsarbetena redan

andra sommaren efter stormen i stort var genomförda, långt tidigare än man först kalkylerat och med en effektivitet och logistik som slog omvärlden med häpnad.

De negativa reaktioner vi mötte visade på ett uppenbart vrede eller irritation blandad med uppgivenhet hos dem som fortfarande ett år efter stormen inte fått tillbaka fungerande telefonlinje. Vad det gällde utlovade ersättningar från Telia ansåg man sig direkt lurade. Utställningen "Hata Telia och Sydkraft" på Virserums konsthall sommaren 2005 hade fått ge luft åt upprörda smålänningars känslor. Man klagade vidare över "stockholmarnas" icke-förståelse, massaföretagens prisdumpning på ved, grannosämja och träta (i motsats till tidigare vittnesbörd om en uppflammande solidaritet och samarbete). Från "utomsocknes" mötte vi åsikter som att bönder som inte försäkrar sin skog får skylla sig själva (bara 40% av de drabbade hade stormförsäkring) och att smålänningar får skylla sig själv som odlar gran (som växer snabbt men blåser lättare omkull). Svenska skogsentreprenörer uttryckte sitt misshag över att man gett tillstånd till utländsk hjälp och därmed lurat en del svenska entreprenörer att skuldsätta sig genom köp av dyrbara maskiner.

Vinnarna

Vinnarna i det dramatiska spelet ansågs allmänt vara skogsbolagen, massaindustrin, skogsmaskinsentreprenörerna, den utländska arbetskraften, producenter av elaggregat och ljusstillverkare, hotel- och restaurangbranschen tillika med vandrarnhem samt inte minst turistnäringen. Den s.k. katastrofturismen, en företeelse som vi bara nuddade vid, gav 80 000 besökare till det 2,3 km långa vedupplaget i Byholma utanför Ljungby genom arrangerade bussresor, serveringar och cykeluthyrning. Som vinnare, eller i varje fall skadelösa, får också räknas de skogsägare, bosatta i Stockholm eller utomlands, med fullförsäkring och utan personlig, känslomässiga band till sina skogsegendomar.

Med det statliga skadersättningspaketet innehållande diverse skattereduktioner och den s.k. 50-lappen (50 kronors ersättning/kubikmeter avverkad och sålt virke) har mycken kritik tystnat och till och med oppositionen i riksdagen har uttalat sin tillfredsställelse över de statliga åtgärderna. Vidare konstateras att priset på skogsmark stigit och att försäkringsbolagen nu ser att försäkringstagarna ökar. Slutligen har det nu, två somrar efter stormen, hörts röster som uppskattar att den mörka skogens landskap har ljusnat och kan leda till en förnyelse av den hemska monokulturen, att man plötsligt fått sjöutsikt och ändrade biologiska betingelser för murklor och lövträdsplantering.

Som piss i Mississippi

Genom att komma ett år senare kan vi konstatera hur upplevelserna och intrycken sakta modifieras och sätts i relation till skeenden i omvärlden. De flesta reflektionerna är resignerade som "Naturen är stark och låter sig inte styras varken politiskt eller ekonomiskt" eller "Det har ju hänt förr – man får ta det i tusenårsperspektiv" eller "Vår lilla I-landsöversvämning (syftar på föregående sommars översvämningar på Högländet) och den här stormen ser man det globalt är det som piss i Mississippi". En brandman konkluderar följderna av stormen för sin personliga del med att: "Jag får genom min skatt betala ersättning till andra. Det är solidaritet".

Att ta del av utifrånkommandes möten med en annan kultur kan vara både roande och upplysande. Så uttryckte norrländska skogsarbetare sin syn på smålänningar med att de pratar fult och i skägget samt att de är buttra och aldrig bjuder på kaffe. Andra vittnade däremot om ett välkomnade mottagande. Den småländska skogen upplevdes som annorlunda och tuvig. ”Man förstår att tomtar och troll kommer från Småland” Vintern i Småland är som en sopsäck och när det väl kommer snö är den blöt. Brittiska skogsarbetare konstaterade att träden är större än i Skottland liksom myggen men innehåller mindre kåda! Kärleken blommade också i stormens efterdyningar – en arbetare sökte efter en Gudrun på nätet, fann henne och de bor nu tillsammans i Norrland, medan en skotte fann sin käresta i Småland och stannade kvar.

Analys och jämförelser

En rapport grundad på en mera närsynt läsning av intervjuerna samt jämförelser med annat insamlat material och historiska skildringar, väntar på att skrivas. ”En gruvelig storm har det varit så all skog låg nere och skogens djur lågo döda”, berättade en pensionerad skogsbonde för oss, men då syftade han på en storm under 1700-talet! Annars var vi förvånade över att våra äldre informanter hade så få och vaga minnesbilder från t.ex. den stora stormen 1969.

Anmärkningsvärt är, att samma år som Gudrun drog fram publicerade Penguin Books en nyttgåva av Daniel Defoes rapportbok ”The Storm”. Denna storm, som måste varit en orkan, drabbade England den 26-27 november 1703 och skördade 8 000 människoliv. Journalisten och samhällsdebattören Defoe efterlyste berättelser från allmänheten genom tidningsannonser och skrev boken som ett kompilat blandat med egna upplevelser. En angelägen uppgift är därför att undersöka hur minnen av stora händelser förvaltas i muntlig tradition och som skriftliga vittnesbörd.

Referenser

Hemström, Ola (red.) 2006: *Stormen, berättelser från en katastrof*. Stockholm: Carlsson
Defoe, Daniel 2005: *The Storm*. London: Penguin Books.